Pažinkime pavasarį pražystančius augalus

Jaunųjų gamtininkų būrelis
Vadovė Sondra Jonceva
www.lmnsc.lt

Ankstyvasis šalpusnis

astrinių (Asteraceae) šeimos, šalpusnių (Tussilago) genties augalas.

Daugiametis žolinis medingas augalas, turintis vertikalų apie 20–25 cm ilgio šakniastiebį, ant kurio anksti pavasarį išauga vienas ar keletas vienagraižių stiebų.

Stiebas paprastas, apsitraukęs baltu, voratinklišku pūku.

Pamatiniai lapai 10–20 cm skersmens, apskritoki, šiek tiek dantyti, viršutinė pusė plika, apatinė baltai pūkuota.

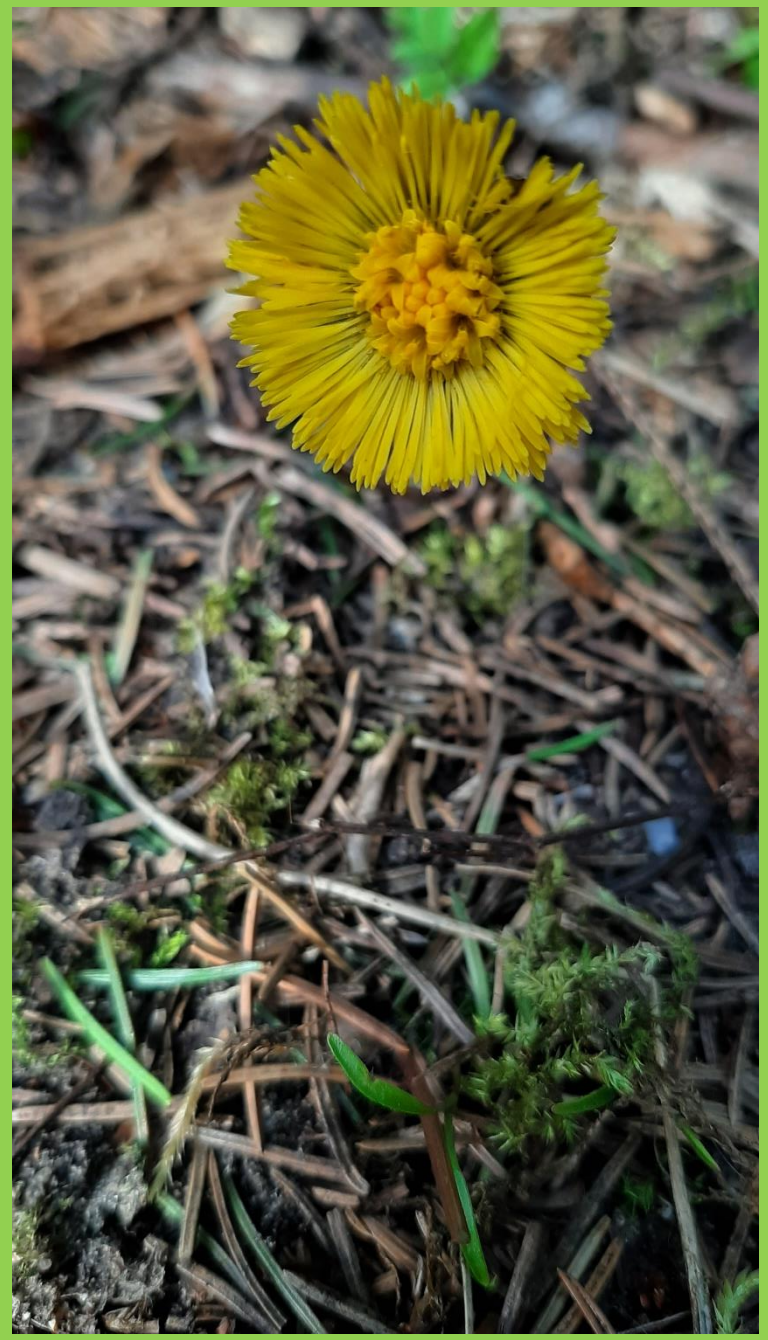

Augalui žydint dieną stiebas būna stačias, o naktį bei nepražydusių ir peržydėjusių egzempliorių – nulinkęs. Graiže subręsta apie 300 vaisių.

Žydi balandžio–gegužės mėn., lukštavaisiai subręsta gegužės–birželio mėn. Dauginasi šakniastiebiais ir lukštavaisiais.

Sėklos subręsta per 10–25 dienas. Nužydėjus, lieka pūkai (lukštavaisis su skristuku), panašūs į pienės pūkus, kuriuos išnešioja (ir taip išplatina) vėjas.

Nuotraukos šaltinis: wikipedija.org

Randamas visoje Lietuvos teritorijoje. Mėgsta molingą dirvą su negiliu podirvio vandeniu, ypač vešlus jis šaltiniuotose vietose. Auga pagrioviuose, molinguose šlaituose, upių ir upelių pakrantėse, bergždynuose.

Vaistinės augalo savybės

- Vaistams dažniausiai vartojami lapai. Jie pjaunami birželio mėn. Džiovinami pavėsyje. Išdžiūvę būna bekvapiai, skonis – kartokas, gleivingas. Dedami į prakaitavimą skatinančių vaistažolių mišinius.
- Šalpusnis mažina uždegimą, todėl jį galima naudoti gydant bronchitą, gerklų ir trachėjos uždegimus, bronchinę astmą ir pleuritą.
- Šviežios sultys lašinamos į ausį esant ausų uždegimui.
- Nuplautų ir sutrintų šviežių lapų tyrė dedama ant krūtinės – padeda nuo plaučių uždegimo, mėlynių ir tinimų, sąnarių uždegimų.

Baltažiedė plukė

(Anemone nemorosa) – vėdryninių (Ranunculaceae) šeimos, plukių (Anemone) genties augalas.

Lietuvoje labai dažna rūšis. Darželiuose kaip dekoratyvinis augalas auginamos pilnavidurės formos.

Miškuose auganti baltažiedė plukė.

Darželiuose auginama pilnavidurė jos forma „Anemone Hilda“.

Nuotraukos šaltinis: https://order.eurobulb.nl

Daugiametis (gyvena 5–8 metus), 6–30 cm aukščio žolinis augalas. Šakniastiebis ilgas (iki 30 cm), horizontalus rudas arba gelsvas. Stiebas stačias, plikas arba šiek tiek plaukuotas.

Pamatinis lapas vienas, ilgakotis, triskiautis, giliai suskaldytas, stiebiniai lapai trys.

Iš stiebinių lapų menturio išauga žiedkotis, kurio viršūnėje yra baltas žiedas, kurio išorinė pusė kartais švelniai rausva arba rausvai violetinė.

Vaisiai – pailgi riešutėliai. Juos platina skruzdėlės.

Žydi balandžio–gegužės mėn., kol medžiai dar be lapų. Kartais žydi antrą kartą rugsėjo–spalio mėn. Auga lapuočių, spygliuočių ir mišriuose miškuose, krūmuose, parkuose, miškapievėse. Mėgsta vidutinio drėgnumo humusingus dirvožemius. Nuodingas.

Pražangialapė blužnutė

(lot. Chrysosplenium alternifolium, angl. Alternate-leaved Golden Saxifrage, vok. Wechselblättriges Milzkraut) – uolasėklių (Saxifragaceae) šeimos, blužnučių (Chrysosplenium) genties augalas.

Daugiametis, 5-20 cm aukščio žolinis augalas. Stiebas stačias. Pamatiniai lapai 2-4, kotuoti, apskritai inkstiški, karbuoti, apaugę retais plaukeliais.

Stiebiniai lapai pražanginiai, už pamatinius smulkesni, gerokai trumpesniais kotais.

Žiedynas apgaubtas gelsvai žalių pažiedžių. Žiedai geltoni.

Vaisius — dėžutė. Sėklos juodos, blizgančios.

Žydi balandžio - birželio mėn. Auga miškuose, krūmuose, pamiškių pievose, upių, upelių ir ežerų pakrančių krūmynuose, šlapiose, šaltiniuotose vietose, kur gausu maisto medžiagų ir azoto.

Savybės ir naudojimas

Šakniastiebiuose ir lapuose gausu rauginių medžiagų. Vaistiniai žaliavai vartojama antžeminė dalis, nupjauta augalams žydint. Liaudies medicinoje blužnutės lapai seniau buvo vartojami sutrikus blužniai.

Triskiautė žibuoklė

(Hepatica nobilis) – vėdryninių (Ranunculaceae) šeimos, žibuoklių (Hepatica) genties augalas. Dar vadinamas žibute, žibuole, kepenų žolėle ir kt.

Daugiametis, apie 5–25 cm aukščio žolinis augalas, turintis trumpą šakniastiebį ir ilgais minkštais lapeliais apaugusį stiebą.

Lapkočiai ilgi, apaugę ilgais švelniais plaukeliais; lakštai triskiaučiai, su širdiškais arba inkstiškais pagrindais ir plačiomis lygiakraštėmis skiautėmis.

Lapų viršutinė pusė žalia, neplaukuota, o apatinė – violetinio atspalvio, ilgais, minkštais, šilkiškais plaukeliais.

Pamatiniai lapai žiemojantys. Žiedai pavieniai, vainiklapiai 6–7, kurie melsvai violetiniai, išorinėje pusėje šviesesni. Nektarinių nėra, kuokelių daug, su baltais ar rausvais koteliais ir beveik baltomis dulkinėmis. Vaisiai pailgi, plaukuoti, su snapeliu.

Žydi balandžio–gegužės mėn. Sėklas platina skruzdėlės. Auga lapuočių, mišriuose ir spygliuočių miškuose, pamiškėse.

Pavasarinis švitriešis

(Ranunculus ficaria, Ficaria verna) – vėdryninių (Ranunculaceae) šeimos, vėdrynų (Ranunculus) genties augalas.

Gana dažnas visoje Lietuvoje. Auga drėgnuose lapuočių miškuose, krūmuose, parkuose, medžiais apaugusiuose šlaituose, upių ir ežerų pakrantėse, pagrioviuose, pakankamai drėgnose dirvose.

Žydi balandžio–gegužės mėn., žiedai geltoni. Jauni lapeliai ir jauni stiebai vartojami salotoms, vėliau, vaisiams bręstant, augalas pasidaro nuodingas, turintis saponinų, ciano rūgšties ir kt.

Anksčiau lapai, šaknys bei stiebai buvo vartojami liaudies medicinoje.

Daugiametis, 5–30 cm aukščio žolinis augalas. Šakniastiebis trumpas, iš jo išauga kuokštinės, gumbiškai sustorėjusios šaknys. Lapai apvalūs arba inkstiški, 2–5 cm pločio. Lapų pažastyse susidaro adventyviniai pumpurai, kurie, augalui apmirus, išsibarsto, ir kitais metais iš jų išauga nauji augalai. Žiedai pavieniai, šakų galuose, 2–3 cm pločio.

Nuotraukos šaltinis: wikipedija.org

Paprastasis rūtenis

(lot. Corydalis solida, vok. Festknolliger Lerchensporn) – žvirbliarūtinių (Fumariaceae) šeimos, rūtenių (Corydalis) genties augalas.

Daugiametis, 10–20 cm aukščio žolinis augalas Stiebas stačias, nešakotas.

Lapai ilgakočiai, dukart trilapiai; lapeliai suskaldyti pailgomis skiltimis. Pažiedės violetiškai žalios, pirštiškai suskaldytos.

Žiedai netaisyklingi. Vainikėlis 15–25 mm ilgio, rausvai violetinis, netaisyklingas, pentinuotas.

Žydi balandžio–gegužės mėn. Viena iš pirmųjų pavasario gėlių, kuri pražysta ir subrandina sėklas iki sulapoja medžiai.

Dažnas visoje Lietuvoje. Auga lapuočių miškuose ir krūmuose, ypač krūmais apaugusiuose upių ir upelių krantuose, derlingose dirvose.

Sunokinęs sėklas rūtenis nuvysta ir iki kito pavasario toje vietoje jo nė žymės nebūna.

Augalas vaistinis, nuodingas. Parkuose tinka tamsiems pomedžiams apželdinti.

Pelkinė puriena

(Caltha palustris) – vėdryninių (Ranunculaceae) šeimos, purienų (Caltha) genties augalas. Liaudyje vadinama įvairiais pavadinimais: purena, puronu, žąsytkoja, žąsytdvėsa, lapūgu, lukšta ir kt.

Paplitusi vidutinio klimato ir arktinėje Šiaurės pusrutulio juostose (Europoje, Azijoje ir Šiaurės Amerikoje). Dažna visoje Lietuvoje.

Daugiametis, 12–40 cm aukščio žolinis augalas. Šakniastiebis trumpas, su daugeliu sustorėjusių pridėtinių šaknų. Stiebai 12–40 cm aukščio, stori, apvalūs, tuščiaviduriai, gulsti arba kylantys, šakoti, pliki, sultingi, blizgantys, kartais bambliuose įsišaknijantys. Lapai stambūs, apskritai širdiški arba inkstiški, ryškiai žali, karbuotu pakraščiu. Apatiniai lapai ilgakočiai, viršutiniai trumpakočiai arba visai bekočiai.

Žiedai stambūs, 2–4 cm pločio, šakų galuose, geltoni. Vaisius – lapavaisis. Subrendę vaisiai žvaigždiškai išsiskečia, išsilenkia lanku, sprogsta per siūlę ir išsvaido sėklas, kurias išnešioja vanduo.

Žydi balandžio–gegužės mėn. Auga šlapiose pievose ir miškuose, pelkėse, grioviuose, upių, ežerų pakrantėse, šlapiuose, daug maisto medžiagų turinčiuose dirvožemiuose.

Liaudies medicinoje lapais gydomi nudegimai, o homeopatijoje naudojama odos ligų gydymui.

Vėjalandė šilagėlė

(lot. Pulsatilla patens, angl. American Pasqueflower, vok. Finger-Kuhschelle) – vėdryninių (Ranunculaceae) šeimos, šilagėlių (Pulsatilla) genties augalas.

Žydi balandžio – gegužės mėn. Pietryčiuose dažna, kitur reta arba visai neaptinkama. Auga sausuose pušynuose, sauso miško aikštelėse, pamiškėse, ant sausų šlaitų, lengvuose smėlio dirvožemiuose.

Augalas dekoratyvus, įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą.

- Daugiametis, 7-50 cm aukščio žolinis augalas. Šaknis liemeninė, storoka, tamsiai ruda. Žiedstiebiai statūs, tankiai apaugę švelniais, sidabriškais plaukeliais.
- Viršutiniai lapai redukuoti, linijiškai suskaldyti, plaukuoti. Žiedai iš pradžių susiglaudę, vėliau žvaigždiškai išsiskleidžia.
- Žiedlapiai 6, melsvai violetiniai, išorinė pusė apaugusi sidabriškais plaukeliais.

Krūmokšninė žliūgė

(lot. Stellaria holostea, vok. Große Sternmiere, angl. Addersmeat) – gvazdikinių (Caryophyllaceae) šeimos, žliūgių (Stellaria) genties augalas.

Paplitusi Europoje, Sibire, šiaurės Afrikoje. Dažna visuose Lietuvos rajonuose.

Daugiametis, 15–45 cm aukščio žolinis augalas baltais žiedais. Vaisius – sausa, rutuliška, daugiasėklė dėžutė, pilna smulkių sėklų.

Žydi balandžio–liepos mėn. Auga krūmuose, miškuose, pamiškėse, derlinguose, vidutinio drėgnumo dirvožemiuose. Medingas augalas. Noriai ėdamas gyvulių.

Geltonžiedė plukė

(Anemone ranunculoides) – vėdryninių (Ranunculaceae) šeimos, plukių (Anemone) genties augalas.

Daugiametis žolinis augalas. Šakniastiebis rudas, žvynuotas, šakotas.

Stiebas stačias, 7–30 cm aukščio. Pamatinių lapų dažniausiai nėra arba tik vienas, su ilgu lapkočiu.

Stiebiniai lapai trys, trumpakočiai, aukščiau vidurio sudaro menturį.

Lapo lakštai suskaldyti į 3 pjūkliškai dantytais kraštais skiautes; viršutinė jų pusė plika, apatinė truputį plaukuota.

Žiedai vienas arba du (labai retai daugiau), ant ilgų plaukuotų žiedkočių, gana dideli. Apyžiedžio lapeliai 5 (retai daugiau), geltoni, plaukuota apatine puse. Kuokelių ir piestelių daug, jie gerokai trumpesni už apyžiedžio lapelius. Vaisiai – plaukuoti, lenktais snapeliais riešutėliai, susitelkę į apskritą vaislapyną. Vaisius platina skruzdėlės.

Žydi balandžio–gegužės mėn., šiek tiek vėliau už baltažiedę plukę. Dažna visoje Lietuvoje. Auga miškuose, pamiškėse, krūmuose, parkuose, drėgnuose ir derlinguose dirvožemiuose.

Kaip ir dauguma vėdryninių – nuodinga. Kaip dekoratyvinė auginama soduose, parkuose, darželiuose.

Plautė

(Pulmonaria) – agurklinių (Boraginaceae) šeimos augalų gentis. Pavadinimas iš lotynų k. žodžio pulmon – plaučiai; augalas vartojamas plaučių ligoms gydyti.

Tamsioji plautė

Genčiai priklauso žoliniai augalai, apaugę liaukiniais plaukeliais ir turintys šliaužiantį šakniastiebį.

Pavasarį iš šakniastiebio pumpurų išauga lapų skrotelė. Skroteliniai lapai yra gerokai stambesni už stiebo.

Vainikėlis iš pradžių rožinis, vėliau violetinis, žydras arba mėlynas. Vaisius – riešutėliai.

Tamsioji plautė

Lietuvoje auga 3 rūšys:

Siauralapė plautė (Pulmonaria angustifolia). Rūšis įrašyta į Lietuvos raudonąją knygą.

Tamsioji plautė (Pulmonaria obscura)

Vaistinė plautė (Pulmonaria officinalis)

Siauralapė plautė

Nuotraukos šaltinis: wikipedija.org

Tamsioji plautė

Vaistinė plautė

Nuotraukos šaltinis: wikipedija.org

Žydi balandžio–gegužės mėn. Vaisiai subręsta liepos–rugpjūčio mėn. Dauginasi sėklomis. Auga lapuočių ir mišriuose miškuose, krūmuose.

Vaistams vartojama antžeminė dalis, nupjauta prieš žiedų skleidimąsi.

Tamsioji plautė

Žemuogė

(Fragaria) – erškėtinių (Rosaceae) šeimos augalų gentis. Žemuogių gentyje yra 19 rūšių. Lietuvoje savaime auga 3 rūšys

Šlaitinė žemuogė

- Aukštoji žemuogė, sin. miškinė žemuogė (Fragaria moschata)
- Paprastoji žemuogė (Fragaria vesca)
- Šlaitinė žemuogė (Fragaria viridis)

Aukštoji žemuogė

Paparastoji žemuogė

Šlaitinė žemuogė

Nuotraukos šaltinis:
http://www.luontoportti.com

Augalai žoliniai su lapų skrotele bei ilgais antžeminiais šliaužiančiais ūgliais (palaipomis). Palaipos ties bambliais įsišaknija ir sudaro naujas skroteles, todėl augalai lengvai dauginasi.

Žiedai iki 2 cm skersmens, baltais vainiklapiais.

Vaisiukai riešutėlio pavidalo, kurie išsidėstę ant mėsingo žiedsosčio. Šis labai padidėja žiedui nužydėjus, tampa sultingu ir vadinamas uoga (tiksliau – netikroji uoga).

Paprastoji žemuogė

Žydi gegužės-birželio mėnesiais.

Šaltiniai:

Pavasarį žydintys augalai, Živilė Lazdauskaitė, Vilnius, Mokslas, 1985

Lietuvos miškų augalai, R.Murkaitė, S.Karazija, Vilnius, Mokslas, 1977

Nuotraukos Sondra Jonceva ir Medeina Joncevaitė

Jaunųjų gamtininkų būrelis
Vadovė Sondra Jonceva
www.lmnsc.lt